

Mali Cumhuriyeti Yönetimi Yapılanmasına Fransız Sömürge Yönetiminin Etkileri

Amadou Togola

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Adayı
togolassi63@gmail.com

Mustafa Kömürcüoğlu

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
mkomurcuoglu@sakarya.edu.tr

Özet

Şimdiki resmi adı Mali Cumhuriyeti olan Afrika ülkesi, 1960 öncesi sömürgecilik döneminde “Fransız Sudanı” adı altında kolonyalizmin getirdiği yönetim sistemi ile yönetilmiştir. Sömürgeciliğin tüm acımasızlığı ile uygulandığı Fransız Sudanı’nda her ne kadar bazı direnişlerle karşılaşmış olsa da sömürge yönetimi olanca kuvvetiyle hemen her alanda izler bırakmayı başarmıştır. Şimdiki yönetim sistemine bakıldığında, kurumsal, ekonomik, kültürel alanlarda kolonyal idarenin bıraktığı miras ile devam edildiği hatta yeni sömürge uygulamalarına kaynaklık ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mali Cumhuriyeti, Sömürge, Fransa

Abstract

Before 1960, during the colonization period, the Republic of Mali was called as “French Soudan” and it was governed with the values of the colonization system. The colonization system caused many inhuman practices in French Soudan. Even though, many people resisted those inhuman treatments, the colonization system accomplish to leave various and huge traces. For instance, even today, the contemporary government system in the Republic of Mali has those heritage of the old colonial system particularly at institutional, economic, cultural and administrative levels.

Key Words: Republic of Mali, Colonization, France

GİRİŞ

1.241.238 km² yüzölçümü ile Afrika’nın en geniş ülkelerinden biri olan Mali Cumhuriyeti Afrika’nın Kuzeybatısı’nda yer almaktadır. Mali Cumhuriyeti, deniz kıyısı olmayan bir ülke olup, Senegal, Nijer, Burkina Faso, Cezayir, Fildişi, Moritanya ülkeleri ile komşudur. Dünya Kalkınma Bankası’nın 2014 verilerine göre nüfusu 17,086 milyondur. Ülkenin başkenti Bamako’dur. Resmi dili Fransızcadır. 19. Yüzyılın sonlarına doğru Fransa tarafından sömürgeleştirilmiştir. Afrika’da sömürgeleştirme (colonisation) 18.yüzyılın ikinci yarısı itibariyle başlayan bir süreçtir. Sömürgeleştirme bir ülkenin koloniye dönüştürülerek sömürgecinin (colonisateur) egemenliği altına almasını ifade etmektedir. Sömürgecilik (colonialisme) emperyalizmin kullanılışının bir tarzı olarak görülmektedir. Sömürgecilik karşıtlarına (anticolonialiste) göre ise, kolonyalizm insanın değerini düşürmekten başka bir şey değildir. Kolonizasyon çerçevesinde sömürülenler “yerli” (indigene) ve “sömürgeciler” (colon) olarak adlandırılmaktadır. Fransa başta olmak üzere İngiltere, İspanya ve Portekiz sömürgeciliğe başlayan ilk kolonyal imparatorluklara sahip olan ülkeler olmuşlardır. Fransa, dünyada sömürgecilik tarihinde İngiltere’den sonra ikinci sıraya gelse bile Afrika anakarasında birinciliğini sürdürmüştür. Günümüzde de Afrika’da kendi egemenliğini devam ettiren stratejileri sürdürmektedir. Fransa’nın Afrika anakarasının kolonizasyonu Louis Philipe’nin 1830-1848 tarihli Cezayir’in fethi ile başlar. Daha sonra 1852-1865 yıllarında Louis Faidherbe tarafından Fransız Batı Afrikası’nın (Afrique Occidentale Française) ilk adımı atılmıştır. 1895 yılında merkezi Senegal olmak üzere; Mali, Nijer, Burkina Faso, Gine, Fildişi Sahili, Dahome ve Moritanya gibi ülkelerin muhtelif tarihlerde katılmasıyla bir federasyon olarak Fransa tarafından oluşturulan Fransız Batı Afrikası, Fransa tarafından atanan “Genel Valiler” tarafından yönetilmiş, 1958-1960 yıllarında bağımsızlıklarını ilan ederek ayrı devletler haline

gelmişlerdir. Bu araştırmanın konusunu, Kolonyal idarenin bıraktığı izlerin neler olduğu, ülkenin gelişme ve kalkınmasında Fransız politikalarının negatif etkilerinin ortaya konulması oluşturmaktadır. Nitekim diğer sömürge ülkelerinde olduğu gibi Mali Cumhuriyeti'nin de ekonomik ve sosyal kalkınmasının önündeki yegâne engelin, Fransa'nın bazen açık bazen kapalı müdahale ve politikaları olduğu gerçektir. Türkçe literatürde sömürgecilik ve kolonyalizm ile ilgili genel bilgi verici kaynaklar bulunmasına rağmen, sömürge yönetiminin siyasal, yönetsel, ekonomik ve kültürel alanda Mali Cumhuriyeti özelinde irdelenmesini içeren bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmanın bu alanda ilk olması ve sonraki çalışmalara ışık tutacak nitelik taşıması, önemine işaret etmektedir.

1.Fransız Sömürgeciliğinin Nedenleri

Fransa, 19. Yüzyılda başlayan sömürgecilik yarışında ilk olarak Afrika'ya yönelmiştir. Kolonizasyonun temel amacı ekonomik menfaatlerdir. Bilindiği gibi Afrika ekonomik zenginliği geniş bir kıtadır. Genel olarak kıtadaki sömürgeciliğin temel nedeni budur. Nitekim eski kolonilerin sekreterlerinden ve eski Fransız sömürgecilik savunucularından biri olan Eugene Etienne “*kolonizasyon ülkelerimizin geleceğine dair bir gereksinimdir*” ifadesini kullanmıştır (Biyidi ve diğerleri, 2006: 9).

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da başlayan sanayi devrimi ile birlikte artan hammadde ihtiyacı Avrupa Devletleri'ni yeni pazarlar aramaya itmiştir. Devrim, dünyanın diğer kıtaları üzerinde Avrupa'nın teknolojik üstünlüğünü hedefleyen bir süreçtir. Sömürgecilik, aynı zamanda Avrupalı güçlerin kendi aralarındaki rekabetin bir tezahürü olarak göz önünde tutulmalıdır. Örneğin Fransız sömürgeleştirilmesi, 1871 tarihli Alsace-Lorraine kaybının telafisi olarak da değerlendirilebilir. Aynı tarihte İngiliz ve Almanların da sömürgeleştirme politikalarına başladıkları görülmüştür. Ayrıca Fransa-Büyük Britanya arasındaki “Fachoda” (eski Sudan'da) ve Fransa-Almaya arasındaki “Agadir ve Tanger” (Fas'ta) çatışmalarının ortaya çıkardığı krizleri Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda etkenlerden biri olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir (Marchand, T.Y.)

Nitekim 1800 yılında sömürgeciliğin hararetli savunucularından Jules Ferry'e göre kolonyal siyasal sistem üç noktaya dayanmaktadır: Birincisi, ekonomik açıdan koloniler endüstri ve ihracatı sağlamak için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. İkincisi, felsefi olarak; adaletin sağlanması, medenileştirme ve özgürlüğü yaymak için kolonizasyon gereklidir. Üçüncü ve son olarak; siyasi açıdan, kendi gücünü üstün kılması ve sürekliliğini sağlamasıdır. Bu bakımdan birinci dünya savaşında Fransa adına savaşan 134.000 Afrikalıdan 30.000'i hayatını kaybetmiştir. İkinci dünya savaşında daha sayısı artırarak 520.000 Afrikalı savaşçı bulunduğu belirlenmiştir. Bu Afrikalı savaşçılar, savaş süresince ön saflarda tutulurken savaşçıların yüzde 40'ı ölmüştür (Odile ve diğerleri, 2006: 14). 1. ve 2. Dünya savaşlarında Afrika'nın ekonomik ve askeri alanlardaki katkısı Fransa'nın toprak bütünlüğünün korunmasında önemli bir direk olmuştur. Bu direk olmadan Fransa'nın iç ve dış politikada başarılı olamayacağı düşüncesi ile sömürgeye son verilmesine (décolonisation) karşı çıkmıştır. Böylece 22 sene boyunca (1918-1940) kolonyal güç tarafından başta kürek cezası olmak üzere çeşitli zulümlerle Fransız sömürge politikaları Afrika toplumu üzerinde uygulanmıştır (Dramé, 2007: 10).

2.Sömürgeciliğe Karşı Direnişler

1843 yılında Cezayir'de Montagnac isimli bir Yarbay “*bizim kolonyal koşullarımızı kabul etmeyen tüm direnççiler yok edilecektir. Ne olursa olsun yaş, cinsiyet ayırım yapmadan her şey yıkılıverip, Fransız ordusunun ayak bastığı yerde otunun izleri bile olmayacaktır. Kadın ve çocukları hariç 15 yaşına kadar tüm erkekler öldürülecektir. Yani ayaklarımıza köpek gibi sürünmeyen tüm insanlar yok edilecektir*” ifadelerini kullanmıştır (Odile ve diğerleri, 2006: 12). Bu ifadeler sömürgeciliğin acımasızlıkta sınır tanımadığının işaretleri olarak okunmalıdır. Her ne kadar direnişler başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, böylesine insanlık dışı düşünce ve uygulamalar karşısında herhangi bir direniş olmaması beklenemezdi. 1852 tarihli El Hadji Oumar Tall ve 1870 tarihli dirençleri sadece Mali için değil tüm sömürgeleştirilen Afrika ülkeleri için bir cesaret kaynağı olmuştur. Özellikle Samory Toure'nin direniş hareketi Afrika tarih anlatımı içerisinde üzerinde önemle durulan konulardan biri olmuştur.

El Hadji Oumar Tall Direnişi (1852-1857)

1852 yılında Toucouleur¹ İmparatorluğu'nu kuran El Hadji Oumar Tall, aynı yılda 30.000 kişilik ordusuyla sömürgeciliğe karşı mücadele etmiştir. Bununla birlikte aynı dönemde Bambouk ve Kaarta

¹ Toucouleur İmparatorluk (çok renkten oluşturan imparatorluk demektir)

Bölgeleri’ndeki Müslüman olmayan toplumlara Müslüman yapmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuş ve başarıyla sonuçlanmıştır. 1855 yılında Fransız sömürgeci Faidherbe kolonizasyonu sabitlemek amacıyla Mali’nin Medine şehrine ordusuyla yerleşmiştir. Hadji Oumar, Medine’yi geri almak amacıyla Faidherbe’nin işgaline karşı dört ay boyunca direnişte bulunup savaşmasına rağmen Medine’yi geri alamamıştır (Elmouloud T.Y.).

Samory Toure Direnişi (1870-1900)

1870 tarihli Wassoulou İmparatorluğu’nu kuran Samory Toure’nin mücadelesi, İmparatorluğu’nun güçlü örgütlenmesi sayesinde sömürgecilığe karşı en etkili direniş hareketi olduğu ifade edilmektedir. Samory’nin direniş için oluşturduğu orduda asker alma politikası gönüllülük esasına dayandığı için hareketin diğer direnişlere nazaran etkisini artırmıştır. Diğer taraftan Samory sadece sömürgecilerle değil Afrika’daki rakip kabilelerle de mücadelesini sürdürmüştür (<http://www.conakry-life.com>). Ordudaki askerlerin maaşları, savaşlarda kazanılan ganimetlerle ödenirken ordunun silahları ise savaşta esir düşen kişileri satarak temin ediliyordu. Samory Toure, 1898 yıllarında, Borgni Desbordes, Archinard, Gallieni vb gibi başta gelen sömürgecilerle mücadelelere girişmiş, fakat büyük kazanımlar elde etse de 29 Eylül 1898 tarihinde Fildişi’nin Guelemou şehrinde esir düşmüş ve 1900 yılında ölmüştür (<http://cultures-maliennes.over-blog.com>).

3. Mali ve Fransızca Konuşulan (Francophonie) Ülkelerde Fransız Sömürge Politikaları

Direnişlerin iç karışıklıklar ve sömürgecilerin teknik üstünlükleri nedeniyle başarısızlığa uğraması sömürgecilerin önünde engel bırakmamış ve iştahlarını daha da kabartmıştır. Nitekim her alanda Fransız sömürge yönetiminin uygulamaları hız kazanmıştır.

Eski dönemlerde olduğu gibi bugün de Fransızlar kendi menfaatlerini devam ettirmek için öncelikle içerideki işbirlikçilere destek olmaktadır. Öncelikle seçim dönemlerinde bunlara destek vermekle kalmayıp seçimlere hile de karıştırmaktadırlar². Her ne kadar Fransa’nın bu politikaları ve müdahaleleri Afrika anakarasında sivil toplum tarafından reddedilse de kıtanın bütün zenginlikleri sömürülmeye devam edilmektedir. Nitekim Fransa’nın elde ettiği kanlı zenginliği kolay kolay bırakmayacağı kesin ifadesi Fransa Cumhurbaşkanı Degaulle’ün 1960’da sarf ettiği şu cümlelerden anlaşılmaktadır: *“bağımsızlıktan sonra devletlerin Fransa’yla ortaya koyacağı işbirliği anlaşmalarına saygı duyacağı şartı ile bağımsızlık olacaktır. Bağımsızlık ve işbirliği aynı zamanda tamamlanacaktır. Biri olmadan diğeri olamaz”*. Güvenlik, para birimi, kalkınma yardımları (!) ve askeri alanda eski kolonilerle işbirliği anlaşmaları karşılığında kolonilerin bağımsızlıkları sözde iade edilmiştir (Guinan, 2013: 9-11; Biyidi ve diğerleri, 2006: 5).

3.1. Dil politikası

Mali Anayasası’nın 25. Maddesine göre, Mali’nin resmi dili Fransızcadır. Fransızca konuşulan (francophonie) ülkelerde özellikle Mali’de eğitim ve medya alanlarında Fransızca yaygın olarak kullanılmaktadır. Fakat Mali’nin resmi dili olan Fransızca’yı nüfusunun sadece %10’u iyi derecede bilmektedir (Pakarinen, 2009: 21-22). Fransızca, frankofoni ülkelerde yerleştirildikten sonra hem resmi dil hem de eğitim dili olarak kullanılarak prestij kazanmıştır. Yetişkin nüfusun yaklaşık %19’u okur-yazar olan Mali’de Resmi dil olarak Fransızca birinci sırada iken, en yaygın bilinen yabancı dil Arapça’dır. Kırsal kesimlerdeki resmi idari işlemlere bakıldığında muhasebe ve vergi işlemleri için çoğunlukla yerel Bambara dilinin tercih edildiği görülmekte, işlemler ise Fransızca olarak yazıya dökülmektedir.

Genelde pamuk toplama dönemlerinde Fransızca okuma-yazma bilmeyenler zorluklar çekmektedir. Sadece köylerde değil şehirlerde, kitle iletişim araçlarında, günlük konuşma dilinde ve resmi kurumlarda Bambara dili kullanılmaktadır. Bu açıdan ikinci resmi dil olarak Bambara dilinin kullanılması aciliyet arz etmektedir (Mbodj, TY).

3.2. Kültür Politikası

² 2013 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde Fransa tarafından finanse edilerek ülkeye sokulan ve “CARTE NINA” adı verilen kimlik kartlarının bir kısmının resimsiz ve isimsiz olarak oy kullanma işlemlerinde kullanıldığı bilinmektedir. Bu yüzden 2013 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimleri, bir kısım Mali’li için hileli seçimler olarak adlandırılmaktadır.

1962 yılından beri Afrika'da Fransız Kültür Merkezleri (FKM) yer almaktadır. Eski kolonilerde nüfuzunu muhafaza etmek amacıyla kolonilerin bağımsızlıklarını ilan ettiği yerlerde bu kültür merkezlerini kurmuştur. Afrika'daki bu kültür merkezleri, emperyalizmin bir uzantısı olarak görülmektedir. Bu kurumlar sene boyunca şenlikler düzenlemektedir. Örneğin Gabon'daki FKM tarafından yıllık 300 kültürel etkinlik gerçekleştirilmiştir. Kültür merkezlerinin temel amacı, Fransız dil eğitimi, kültürel programları düzenlenmesi ve Fransa'dan bilgi akışının sağlanmasıdır. Bu kültür merkezlerinin asıl işlevi bağımsızlık sonrasında Fransızca'yı kabul etmeyen ülkelerde Fransızca dil eğitimi vermek ve dolayısıyla bir kültür aktarımı yapmak olmuştur. Bunun yanı sıra; tiyatro, dans ve müzik gibi sanatsal gösteriler için tüm FKM'lerde 250 kişilik bir salon ve Fransa hakkında dokümantasyon ve bilgilendirme sağlamak için bütün FKM'lerde bir kütüphane bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu merkezler Fransa'nın imajını eski sömürgelerinde canlı tutan eğitim kurumları olarak yer almaktadır. Mali'de başkent Bamako'daki FKM'nin yaklaşık 3000 abonesi olduğu bilinmektedir. Bu FKM'de daha çok Fransa'nın propagandasının yapıldığı medyatik aktivitelerin yürütüldüğü görülmektedir (Raphaele, 2009: 25-29).

3.3. Ekonomik Politikası

26 Aralık 1945'te "Franc Français'nin" (Fransız para birimi) devalüasyonu ile kolonilerde kullanılması için para birimi olarak "Franc CFA" kurulmuştur³. Fransa, kolonilerin bağımsızlık ilan etmesiyle birlikte ekonomi alanında onlarla ilk olarak parasal işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Afrika'daki "Franc" bölgesi, iki bölgeye ayrılmaktadır.

-Batı Afrika Para Birliğine Üye Devletler; (Les Etats Membres de l'Union Monetaire Ouest Africaine) Benin, Burkina Faso, Mali, Senegal, Gine Bissau, Gine Konakry ve Togo ülkeleridir.

-Orta Afrika Para Birliğine Üye Devletler; (Les Etats Membres de l'Union Monetaire d'Afrique Centrale) Kamerun, Çad, Orta Afrika, Kongo, Gabon ve Ekvatoryal Gine'den oluşmaktadır. Franc CFA'nın önemi Afrika'daki Fransız Bankaların kolay takaslar yapmasını sağlamasından kaynaklandığı söylenebilir (Guinant, 2013: 11). Togo uyruklu yazar Agbohohou "Franc cfa" bölgelerin yoksullaşmasına ve kıtanın egemenlik haklarının zedelenmesine neden olmakta ve bölgelerin ekonomik gelişimini engellediğini söylemiştir. Afrika liderleri ise, Fransa'nın desteği ile bu para biriminin kalkınma imkânları sağlayacağını düşünerek kendilerine ait para birimi yerine Franc cfa'yı tereddütsüz kabul etmişlerdir. Fakat bu para birimiyle kıtanın sosyo-ekonomik kalkınması mümkün değildir. Franc cfa'nın bulunduğu bölge bankalarının Euro ile döviz işlemlerine bakıldığı zaman Fransız ekonomisinin yararına işlemlerin yoğunluğu açık olarak görülmektedir. Zaten bölge bankalarının parasal işlemleri Fransız Merkez Bankası tarafından denetlenmektedir. Daha kötüsü, Franc cfa'nın serbest konvertibilitesi Fransız hazinesi tarafından yapılmaktadır. İktisatçı ve Batı Afrika Devletlerin Merkez Bankası (BCEAO) eski çalışanlarından olan Kako Nubukpo'ya göre 2010 yılında biriktirilmiş döviz işlemlerinden yaklaşık 8 bin milyar franc cfa Fransız hazinesine gitmiştir (Kamga, 2010: 8). Günümüzde franc cfa, devalüasyona uğramakta, ayrıca devalüasyonla ilgili tek yanlı kararı Fransa vermektedir. Bu açıdan franc cfa ile nekolonyalizmin ortaya çıktığı ve Afrika ekonomisini geriletmediği söylenebilir (Kodia, TY).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (Programme des Nations Unies pour Développement) gerçekleştirdiği araştırmalara göre franc cfa kullanan 14 üye ülkeden 10 tanesi, dünyanın en fakir ülkesi arasında ilk 10 sırada olanlardır. Bu duruma, franc cfa'nın katkısı olduğu yadsınmaz (Biyidi ve diğerleri, 2016: 13). Diğer taraftan iş yalnızca para birimi ile son bulmamakta, bağımsızlıkları tanınmış olmasına rağmen Afrika ülkelerinin bir kısmı⁴ kolonyal vergileri ödemeye devam etmektedir.

Bu vergiye ilk itiraz 1958 yılında Gine Konakry'den gelmiş fakat Fransa'nın tepkisi oldukça sert olmuştur. Hatta Gine Konakry'de yaşayan Fransızlar talan ve yağma eylemlerinde bulunmuşlardır. Bu andan itibaren Gine'nin ekonomisi asla durulmamakla birlikte, yaşanan olaylar diğer bağımsızlık

³ 1945-1948 yılları arasında değeri yüksek olan CFA, 1994 yılına gelindiğinde değer kaybına uğrayarak 1 franc cfa= 0,055 Franc Français olmuştur.

⁴ Fransa'nın önceden sömürgesi olan Benin, Burkina Faso, Gine, Fildişi Sahili, Mali, Nijer, Senegal, Togo, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Ekvator Ginesi ve Gabon, Fransa'ya hala sömürge vergisi ödeyen ülkelerdir. Fransa'nın bu 14 eski sömürgesinden her yıl yaklaşık 500 milyar dolar para aldığı ifade edilmektedir (www.worldbulletin.net, 2016).

isteyen kolonilerin de bağımsızlık taleplerini durdurmuştur. Nitekim bağımsızlık talebinde bulunan Togo 1960 yılında bütçenin % 40'ını Fransa'ya ödemek koşuluyla bağımsızlığına kavuşabilmiştir. Bir süre sonra Togo Cumhurbaşkanı Sylvanus Olympio Fransız para biriminin kullanılmasına son vererek ülkesinin adına kendi para birimini kullanmaya karar vermiştir. Bu para biriminin kullanılmaya başlanmasıyla ekonomideki iyileşmeler gözle görülür bir hal almaya başlamıştır. Fakat 13 Ocak 1963'te suikaste kurban giden Sylvanus Olympio cinayetinin ardında Fransa'nın olduğu şüpheleri hala canlılığını korumaktadır (Koutonin, 2014: 1-2).

Togo cumhurbaşkanının yaptığı gibi, 30 Haziran 1962 yılında Mali'nin ilk cumhurbaşkanı Modibo Keita, Fransız para biriminin olumsuzluklarını fark ederek bu paranın kullanılmasına son vermiş ülke adına "Franc Malien" para birimini kullanmaya başlamıştır. Ancak halk tarafından desteklenmemesi nedeniyle 1984 yılında yine Franc CFA'ya dönmüştür (CDSAC). Cumhurbaşkanı, Fransa'yla girilen işbirliği politikasının ülkenin kalkınmasına engel olduğunu düşünerek ekonomik ve siyasette ulusal ve sosyalist politikalar yürütmeye çalışmıştır. Keita, 19 Kasım 1968 tarihinde Moussa Traore tarafından yapılan darbeyle indirildi (Roche, 2013: 11). Afrika tarihinde Fransa'nın politikalarını kabul etmeyen tüm liderler darbe ile yerinden edilmiştir. Son 50 yılda Afrika'da toplam 26 ülkede 67 farklı darbe gerçekleşmiştir. Bu darbelerden 45'i, eski Fransız kolonisi ülkelerde meydana gelmiştir (Koutonin, 2014: 4).

4. Fransız Sömürgesinin Yönetim Sistemi Kurma Çabaları: Mali Kamu Yönetiminin Oluşumu

Sömürgeciliğin ortaya koyduğu yönetim sistemi, 1960 yılından bu yana gerçekleştirilen reformlara rağmen hâlâ sürdürülmektedir. Aşağıdaki başlıklarda sömürgecilik döneminin idari sistemi ve sömürgecilik sonrası cumhuriyet döneminin idari sistemi üzerindeki Fransız etkilerine değinilecektir.

4.1. Sömürge Dönemindeki İdare Sistemi

Mali cumhuriyeti, 1891 yılından 1960 yılına kadar "Fransız sudanı" adı altında Fransa'nın işgali altındaydı. Bu dönemde idari sistemin oluşumu Fransız yönetim sistemine bağlı gelişmiştir. Ülke, kolonyal idarenin atandığı bir komutan tarafından yönetilirdi. Kolonyal idare, sömürgecilik politikalarını desteklemeyi amaçlayan bir kurum olarak toplumsal değerlere ve birey haklarını dikkate almamaktaydı. İdarenin ekonomik yatırımları da, sömürgecilerin çıkarlarına yönelik gerçekleştirilirdi (Djire, 2009: 62-64).

Ülkenin en büyük iki şehri (Kayes ve Bamako) komutanın hiyerarşisinde atanan valiler aracılığıyla yönetilirdi. 1930 yılında valilerin yetkilerinde değişiklik yapılarak ülke, 21 altbölüme (cercle) ayrılmış, her bölüm başına kolonyal idare tarafından bir komutan atanmıştır. Altbölümlerden (cercle) ayrılan Kanton ve köyleri yönetmek üzere ise komutan tarafından yerel halktan bir şef atanırdı. Köy ve kanton şefleri, komutanla halk arasındaki iletişimi sağlamaktaydı. Kolonyal idare, tüm iktidarı kendi elinde toplayarak yerel halka zorla çalıştırma, kürek cezaları vb. insan haklarına aykırı uygulamalarda bulunuyordu. Ülkenin yoğun nüfusu olan bölgeler özellikle güney bölgesi askerlerin denetimindeydi (Elmouloud, T.Y.).

1894 yılında Koloniler Bakanlığı Batı tipi modern toplumu kurmak amacıyla kolonyal okullar kurmuştur. Bu okullarda Batıcı, pozitivist eğitime ağırlık verilmiştir. Kolonilerde atanan müfettişler, denetim işlevlerini yerine getirmekteydiler. Koloni Bakanları'ndan oluşan Koloniler Yüksek Konseyi Fransa'da toplanarak Koloni yönetimlerine danışmanlık etmekteydiler. 1895 yılında Fransız Sudanı; Mali, Senegal, Moritanya, Nijer, Gine, Fildişi ve Dahomey ülkelerinin aralarında bulunduğu Fransız Batı Afrika (Afrique Occidentale Française) Birliğine dâhil olmuştur (www.colonisationrci.free.fr).

4.2. Cumhuriyet Döneminin İdare Sistemi

Fransa Sudanı'nın yerine kurulan Mali cumhuriyetinin idari sistemi, büyük ölçüde kolonyal sistemin üzerinde yapılan değişikliklere dayanmaktadır. Bu açıdan yepyeni bir sistem olduğu söylenemez. Kolonyal idare sistemi de, merkezîyetçilik ve hiyerarşi temelleri üzerinde oluşturulmuştur. Sistemin en alt yapıtaşı köydür. Köy Konseyi üst düzey otoritenin hiyerarşisi altında köy işlerini yürütür. Köylerin üstünde ilçeler bulunmaktadır. İlçeler, kolonyal idarenin oluşturduğu kantonların yerini almak üzere cumhuriyet idaresi tarafından kurulmuştur. Başlangıçta ilçe, sadece merkezden atanan ilçe şefi (chef d'arrondissement) tarafından yönetilmekteyken idari reform çalışmalarıyla birlikte kurulan Belediyeler ilçe yönetiminin desantralizasyon sürecine katkı sağlamıştır. Belediye başkanlarının seçimle işbaşına

gelmesi merkezden atanan yöneticilerin yanına yerel bir alternatifin getirilmesini sağlamıştır. Kolonyal dönemde üst düzey yöneticiler Fransızlardan oluşurken, cumhuriyet döneminde atanmış ve seçilmişlerin tamamı Mali’li vatandaşlardan olmuştur.

İlçe Şefi, ilçe ile ilgili tüm idari faaliyetlerden sorumludur. İlçe şefi, kendi alt birimi olan köy konyelerini de denetler.

Bağımsızlığın ilk yıllarında ülke genelinde toplam 13 komün kurulmuştur. Birbirine coğrafi açıdan yakın ilçelerin birleşmesiyle kurulan komünler ilerleyen süreçte günümüz Mali şehirlerini doğurmuştur. Kurulan ilk komünlerden biri de bugün ülkenin başkenti olan Bamako’dur. Komün yöneticileri bu dönemde merkezi idare tarafından atanıyordu. Daha sonra seçimle işbaşına gelmeye başlamışlardır. Komünlerin oluşumu ve gelişiminin desantralizasyon sürecinde önemli bir aşama olduğu söylenebilir.

Komünlerle bölge yönetimleri arasında “Cercle” adı verilen ara kurumlar bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde toplam 60 Cercle bulunuyordu. Cercle yönetimi de diğer idari birimlerde olduğu gibi merkez tarafından atanmaktadır. Cercle yöneticisi Cercle Komutanı adıyla atanan bir askerdir. Askerlerin yönetici pozisyonunda olması, kolonyal dönemden cumhuriyet dönemine aktarılan kötü bir miras olduğu söylenebilir. Kolonyal dönemde Fransız komutanların bulunduğu yönetim kademelerinin yerini cumhuriyet döneminde Mali’li komutanlar almış, fakat merkezi idarenin etkisi ve gücü hiç eksilmemiştir.

Cercle Komutanı, hiyerarşik olarak altında bulunan ilçe şeflerinin idari işlemlerinin kontrolü ve koordine edilmesinden sorumludur. Cercle’de iç politikaları yürüten aktör olarak, tüm vatandaşlarının ekonomik ve sosyal gelişmesini sağlamakla beraber merkezi kalkınma ve siyaset stratejilerinin Cercle’de koordineli biçimde uygulanmasından da sorumludur. Cercle’lerin hiyerarşik olarak en üstünde bölge yönetimi yer alır.

Bölgenin baş yöneticisi, merkezi idareden atanan bölge valisi - yüksek komiseridir. (Gouverneur de region). Bölge Valisi, bölge idaresinin hiyerarşisindeki Cercle komutanı ve ilçe şeflerinin yürüttükleri faaliyetlerin koordine edilmesini sağlar. Vali, köy, Cercle ve bölge kademeleri arasındaki yönetimin eşgüdümünden sorumludur. Bölge valileri, bütün bu süreçleri İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak yürütür (Mara, 2010: 58-60).

4.3. Kolonyal İdare Sisteminin Sorgulanması ve Hükümet Sistemi

Yukarıda da belirtildiği gibi Mali, bağımsızlığın ilk yıllarında idari sistemini fazla bir değişiklik yapmadan Fransız kolonyal idari sisteminin üzerine inşa etmiştir. Mali’nin, “Fransız Sudanı” adı altında ortaya konan ilk anayasası cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. Fakat 22 Eylül 1960 tarihinde bağımsızlığın ilan edilmesi ve yeni anayasanın yürürlüğe girilmesiyle birlikte ülkenin statüsünde Fransız etkisinden bağımsızlaşma yönünde değişiklikler olmuştur.

Yeni anayasada hedeflenen kolonyal düzen ile kesin kopuş çabalarına rağmen kolonyal idarenin izleri halen sürmektedir. Diğer Afrika ülkelerinde olduğu gibi bağımsızlığın ilanıyla beraber Fransa’yla ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Yeni anayasanın meydana getirdiği değişikliklere rağmen kurumsal açıdan bakıldığı zaman pek çok fark olmadığı görülmektedir. Mali’nin siyasal sistemi de idari sistemi gibi Fransız siyasal yapısı ve idare sistemin mekanizmaları temelinde oluşmuştur. Bu açıdan bakılırsa, bağımsızlık olmasına rağmen sömürgeciliğin kurumsal organizasyonundan kurtulmak pek de mümkün olmamıştır (Mara, 2010: 57-58).

5. Mali’nin Siyasal ve İdari Yapısı

Mali’nin siyasal rejimi, üç farklı deneyimi yaşamıştır: 1960’dan 1968’ye kadar tek parti dönemi (sosyalist rejim), İkincisi 1968-1992’e kadar uzanan diktatörlük rejimi, üçüncüsü ise 1992’den bu yana yaşanmakta olan demokratik rejimdir (AEDD 2011: 20). Mevcut demokratik siyasal sistemde kuvvetler ayrılığı prensibi uygulanmaktadır.

5.1. Yürütme

Yürütme alanında yetkiler, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve hükümet arasında paylaşılmıştır. Anayasa’nın 26. maddesinde Cumhurbaşkanı’nın, devletin başı olduğu belirtilmiştir. Ülkenin özgürlüğü, güvenliği ve ülke ile ilgili tüm uluslararası anlaşmalardan Cumhurbaşkanı sorumludur. Cumhurbaşkanı beş yılda

bir halk tarafından iki türlü seçimle seçilmektedir. Aynı kişi üst üste en fazla iki defa seçilebilir (Kone, 1998: 7). Cumhurbaşkanı, Başbakanın atanması başta olmak üzere, üst düzey bürokratların atanması, askeri personel ve yöneticileri belirleme, yasa yayımlama, antlaşmaları onaylama, Bakanlar Kurulu'ndan çıkan kararnamelemleri imzalama yetkilerine sahiptir.

Cumhurbaşkanı dışında en etkili yönetici olan Başbakan, Anayasa'nın 53. maddesine göre hükümetin yürütülmesinden sorumludur. Hükümetin tüm faaliyet ve işlemlerinin koordine edilmesinden, ülke içi emniyet ve güvenlik mekanizmalarının işlerliğinden ve yasaların uygulanmasından sorumludur. Bu süreçleri ilgili bakanlıklar aracılığıyla yürütür (AEDD, 2011: 16). Hükümet ülkenin genel politikasını belirleyip yürütür. Başbakan ve hükümetin sorumluluğu parlamentoya karşıdır. Bakanlar, Başbakan'ın teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanırlar.

Taşrada devleti ve hükümeti temsil eden Valiler, Başbakan'ın önerisi Bakanlar Kurulu kararı ve Cumhurbaşkanı tarafından atanırlar. Bölge işleri, bölge valisi (le gouverneur de la region) tarafından yürütülür. Cercle ve ilçe (arrondissement) düzeylerindeki vali ve kaymakamlar, Bölge Valisi'nin denetiminde işlerini yerine getirirler (Djire, Keita, 2010: 7).

5.2. Yasama

Mali'nin Büyük Millet Meclisi (MBMM), yasama faaliyetinden sorumludur. Mali'nin siyasi sistemi, parlamenter demokrasidir ve çok partili olarak uygulanır. Bu açıdan Büyük millet Meclisi ve hükümetin uyumlu çalışması sistemin sağlıklı işlemesi açısından önemlidir. MBMM, hükümetin önerdiği yasa tasarılarını görüşüp onaylar. Bununla birlikte yeni kurulan hükümetlere güven ya da güvensizlik oyu verir. Fakat cumhurbaşkanı, herhangi bir gerekçe göstermeksizin meclisi feshedip 90 gün içinde seçimleri yenileme yetkisine sahiptir. MBMM, 3. Cumhuriyet'te (1992'de başlayan demokratik rejim boyunca) 650 yasa onaylamıştır. Ama MBMM, kurumsal kapasitesinin zayıf olması, finansal yetersizlikler, halka açık yapılan oturumların yetersizliği ve oturumlarda siyasi ciddiyet ve olgunluktan uzak tavırların yaygın olması, üst düzey insan kaynağı yetersizliği gibi sıkıntılarla karşı karşıyadır. Bunlar, ciddi bir şekilde parlamentonun işlemlerine demokratik açıdan gölge düşürmektedir. Milletvekilli seçimleri iki türlü dar bölge usulüyle yapılmaktadır. Bu yöntem kimi küçük siyasi partiler tarafından eşitsiz olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu siyasi partilere göre iki türlü ve dar bölge sisteminde mecliste küçük partilerin temsil edilmesi neredeyse imkânsız hale gelmektedir (AEDD, 2011: 20-21). Bu nedenle küçük partilerin meclise girme imkânı sıklıkla büyük partilerle işbirliğine bağlıdır. Bu işbirliklerinde çoğunlukla demokratik kültürle bağdaşmayan pazarlıkların yapıldığı da bilinmektedir (Djire, Keita, 2010: 7). MBMM 147 milletvekillinden oluşur. Milletvekilleri, beş yıllık süreler için halk tarafından doğrudan seçilirler. Milletvekilleri görevlerini yerine getirirken parlamento dokunulmazlığından yararlanırlar. Meclis üyelerinin seçilme yeterlilikleri özel bir yasayla belirtilmiştir. Aynı şekilde üyelerin herhangi bir durumda toplantıya katılamamaları (hastalık, ölüm vb.) halinde onların yerini kimin alacağı da özel yasalarla belirlenir. Meclis yılda iki kez olağan oturum gerçekleştirilmektedir. Fakat belli bir gündem olduğunda Başbakanın ya da üyelerin çoğunluğunun talebi üzerinde olağanüstü oturumla toplanabilirler. Meclisin oturumları kamuya açıktır. Ancak, meclis üyelerinin kendi inisiyatifleri veya Başbakan'ın isteği üzerine kapalı oturumlar düzenlenebilir. Bu uygulamanın koşulları meclisin içtüzüğünde belirtilmektedir. Oturumların raporları resmi gazetede yayımlanır. Yasalar, büyük millet meclisi tarafından kabul edilir. Ancak meclisin iç işleyişini düzenleyen özel yasalar, Anayasa Mahkemesi'nin Anayasaya uygun olup olmadıklarını değerlendirmesinden sonra kabul edilir. Yasa, kararname ve diğer metinler meclis çoğunluğuyla kabul edilir. Her yıl meclis tarafından 11 komisyon oluşturulur. Bunlar:

- Ulaşım, Habitat ve Bayındırlık Hizmetleri Komisyonu,
- İletişim, Kültür ve Eğitim Komisyonu,
- Dayanışma Sosyal İşler ve Sağlık Komisyonu,
- Güvenlik-Milli Savuma Komisyonu,
- Teknoloji, Altın Ocağı, Endüstri ve Enerji Komisyonu,
- Planlama, Ekonomi ve Finans Komisyonu
- Yargı, Yasama ve Anayasal Kanunlar Komisyonu
- Yerel Yönetim ve Desantralizasyon Komisyonu
- Çevre ve Kırsal Kalkınma Komisyonu
- İstihdam, Gençlik Spor Komisyonu

- Çalışma Komisyonu

Fakat bunun dışında belli bir konu üzerinde özel komisyonlar oluşturulabilir. Bu komisyonlar, meclisin olağan oturumları dışında komisyon başkanları veya komisyon üyeleri çoğunluğu sağlandığında toplantı yapabilir. Komisyonlar, MBMM'nin tüm olağan ve olağanüstü oturumların açılışında yapmış oldukları işlemleri içeren bir rapor sunarlar (AEDD 2011: 17).

5.3. Yargı

Mahkemeler (Les cours), yargının yürütülmesinden sorumludurlar. Yüksek mahkeme (La cour Supreme), alt düzey mahkemeler ve ülke genelindeki hukuki süreçlerin yürütülmesinden sorumludur. Yüksek mahkemenin üç bölümü bulunur: hukuki bölüm (Section Judiciaire), İdare bölümü (Section Administratif) ve Sayıştay bölümü (Cour des Comptes) (Djire, Keita, 2010: 5). Hukuki bölüm, sivil, sosyal ve ceza konuları ile ilgili tüm hukuki kararları üst derece mahkemesi sıfatıyla almaktan sorumludur. İdare bölümü, idare mahkemelerinin (tribunaux administratifs) aldığı kararları değerlendirir.

Sayıştay bölümü, kamu kurumlarının bütçelerini inceler ve kamu personelinin mali yönden denetler. Anayasa mahkemesi (cour constitutionnelle), uluslararası antlaşma ve ülkenin tümü ile diğer kanunların onaylanmasından sorumludur. İnsan hakları ve özgürlüklerini garantiye alır. Aynı zamanda seçim ve referandumların yürütülmesinden sorumludur. Yargıtay (Haute cour de justice), Cumhurbaşkanı ve Bakanların suç işlemleri halinde yargılanmasından sorumludur. Temyiz mahkemeleri (les cours d'appel), Anayasanın 18. maddesine göre yargı, yürütme ve yasamaya karşı bağımsız birimlerdir ve insan hak ve özgürlüklerini korurlar. Yani anayasaya uygun biçimde insan hak ve özgürlüklerinin tesis edilmesi için çalışmaktadırlar. Fakat Temyiz mahkemelerindeki kimi yargıçların yetkilerini aşan uygulamalarda bulunarak yargı ve yargıç bağımsızlığının halk nezdinde tartışılır hale gelmesine neden oldukları da bilinmektedir (AEDD, 2011: 21-27).

SONUÇ

Afrika, özellikle Mali Cumhuriyeti'nin tarihine bakıldığı zaman sömürgecilik gelene kadar kendi kültür ve medeniyetlerinin hâkim olduğu mutlu bir yaşam sürdürdükleri görülür. Fakat kolonizasyon politikaları yerleştikten sonra Afrika Kıtası bu sosyo-kültürel değerleri ve medeniyetini kaybetmeye başlamıştır. İlk olarak mevcut imparatorluk ve krallıklar ortadan kaldırılmıştır. Sömürgeciliğin ortaya koyduğu eğitim sistemiyle zihinlere Batı Medeniyeti aşılanmıştır. Sömürgecilik, sadece sosyo-kültürel alanda değil, ekonomi politikalarıyla da kıtayı yoksulluğa sürüklemiştir. Sömürgeciliğin oluşturduğu yönetim sistemi, günümüze kadar tüm frankofon ülkelerin yönetim sistemlerini etkilemiştir.

Mali özelinde idari ve siyasi sistem, Fransız İhtilalı sonrasında devletin dizginlerini eline almak ve bu durumu sürdürülebilir kılmak için Jakobenler tarafından oluşturulan katı merkezîyetçi sistem ile neredeyse bire bir aynıdır. Nitekim Fransız Jakobenlerin böylelikle Fransa'da elde ettiği idari verimlilik ülkenin siyasi istikrarı için olumlu sonuçlar doğurmuş ve Fransız merkezîyetçiliği İhtilal'ın üzerinden çok geçmeden yeni sistem arayışları içerisinde bulunan Osmanlı Tanzimat dönemi devlet adamlarını da etkilemiştir. Fakat Osmanlı bürokrasisi bu sistemi Mali'den farklı olarak gönüllü bir şekilde ülkenin gerçeklerini de göz ardı etmeyerek bünyesine uydurmaya çalışmıştır. Bu da Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde bir yönetim geleneği haline gelmesine sebebiyet vermiş ve idari sorunların bu gelenek içerisinde çözülmeye çalışılması söz konusu olmuştur. Mali'de ise bir işgal ve sömürü düzeni söz konusu olduğundan ve çeşitli anlaşmalarla devam ettiğinden bir gelenek haline gelememekte, ülkenin bünyesinde hastalıklı bir ur misali varlığını devam ettirmektedir.

Genel olarak Afrika ülkeleri, kolonyal miras üzerinde kurulduğu için bu durum Afrika'da demokratikleşme sürecini de geciktirmektedir. Demokrasi tüm kurumları ve uygulamalarıyla yerleşmedikçe kriz tüm kıtada devam edecektir. Bu krizleri çözmek için de uluslar arası ve özellikle Fransız askeri ve siyasi gücüne muhtaç kalınmaktadır. Çünkü geliştirilmeyen demokratik siyasi kültür sorunların çözümünün dışarıda aranmasına sebep olmuştur. Örneğin, Mali'de 2012 yılında ortaya çıkan iç savaş, Fransız askeri operasyonları ile çözülebilmektedir. Bu askeri müdahale, Fransa ile eski koloniler arasında 1960 yıllarında imzalanan bir anlaşmaya dayandırılmaktadır. Bu ve bunun gibi müdahaleler Afrika'da Fransız emperyalizminin kalıcı hale gelmesine sebep olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AEDD (2011), “Profil National pour Evaluer les Capacites Nationales de Mise en Oeuvre du Principe 10 de la Déclaration de Rio” https://www.unitar.org/egp/sites/unitar.org/egp/files/Mali_Profil%20National_Final_23%20Feb%202011_0.pdf, Erişim Tarihi 10.06.2016.
- Almamy Samory Toure L’Empereur du Wassoulou, http://www.conakry-life.com/fichiers/videos5.php?langue=fr&idc=fr_Almamy_Samory_TOURE__1__Empereur_du_WASSOULOU_108, 19.05.2016.
- Biyidi, Odile, Raphaël Granvaud, Fabrice Tarrit, Antonin Wattenberg, Alexis Chareyron, Olivier Thimonier (2006), “La France Coloniale d’Hier et d’Aujourd’hui” http://survie.org/IMG/pdf_brochure_Survie._La_France_coloniale_d_hier_et_d_aujourd_hui._v2006.pdf. Erişim Tarihi: 05.03.2016.
- CDSRAC (Centre de Developpement Sous-Regional pour L’Afrique Centrale) (2016), “Le Franc Cfa Et L’integration Economique En Afrique Centrale: Options Et Alternatives”, <http://repository.uneca.org/bitstream/handle/10855/4875/Bib-32234.pdf?sequence=1>. erişim tarihi 09.03.2016.
- Djire, Moussa (2004) “Mythes et réalités de la gouvernance locale: l’expérience de la commune rurale de Sanakoroba, Mali”, İIED, <http://pubs.iied.org/pdfs/9502FIIED.pdf>, erişim tarihi 25.04.2016.
- Djire, Moussa, Keita; Amadou (2010), Revues des Expériences en Matière de Gouvernement des Ressources Naturelles et des Industries Extractives cas du Mali” http://www.iedafrique.org/IMG/pdf/Revue_pays_Malipdf.pdf, Erişim Tarihi 16.07.2016.
- Dramé, Patrick Papa (2007), L’imperialisme Coloniale Française En Afrique, Edition L’Harmattan, Paris.
- Elmouloud, Yattara, “Une Histoire du Mali” http://www.on-mali.org/joomla/_GED/pdf/mali_independant.pdf, Erişim Tarihi 16.07.2016.
- Guinant, Priscille (2013), “La Politique De La France En Afrique Subsaharienne Après Les Indépendances”, İ.E.P de Toulouse France, http://memoires.sciencespo-toulouse.fr/uploads/memoires/2013/DECR/memoire_GUINANT-PRISCILLE.pdf
- <http://www.worldbulletin.net/haber/152967/french-colonial-tax-still-enforce-for-africa> erişim tarihi 09.06.2016.
- Kamga, Osee (2010), “L’Afrique Dans Le Systeme Economique Mondial: Le Jeu Vaut-İl La Chandelle”, ACPAS, No: 2.
- Kodia, Noel (2016), “Le Franc Cfa: Un Instrument De Domination Economique?” http://www.cesbc.org/personnalites/le_franc_cfa.pdf. Erişim Tarihi: 09.03.2016
- Koutonin, Mawuna Remarque (2014), “Le Pacte Colonial Français”, http://www.arsytek.org/DOCs/Le_pacte_colonial_Francais.pdf Erişim Tarihi 09.06.2016.
- Le Systeme D’administration Coloniale, <http://colonisationrci.free.fr/textes/2administration.htm>. Erişim Tarihi: 07.03.2016.
- Mara, Moussa (2010), *L’Etat du Mali*, Nouvelle İmprimerie Bamakoise (NİB), Bamako.
- Marchand, Christophe (2016), “La Colonisation Et La Domination Europeenne Vers 1880 – Vers 1939”, <http://erra.perso.neuf.fr/ranguin/MARCHAND/colonisation1880-1939.html>. erişim 03.03.2016.
- Mbodji, Aissatou, “les langues africaines et le developpement” <http://www.afrique-demain.org/debat-101-les-langues-africaines-et-le-developpement>, Erişim Tarihi 19.05.2016.
- Pakarinen, Anu (2009), “Le Statut du Français en Afraïque. La Politique Linguistique au Mali et Senegal”, Universite de Tempere, thèse non publié, <http://uta32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/80917/gradu03793.pdf?sequence=1>, 12.05.2016.

- Raphael , Masure (2009), “Les Centres Culturels Français D’afrique Francophone, Des Structures Legitimes, Entre Developpement Et Influence, Qui Peine A Trouver Un Second Soufle”, Universite Lyon 2 institues d’etudes politiques de Lyon, seminaire non publié, http://doc.sciencespo-lyon.fr/Ressources/Documents/Etudiants/Memoires/Cyberdocs/MFE2009/masure_r/pdf/masure_r.pdf, Erişim Tarihi 12.05.2016.
- Roche, Christian (2013), “Regards sur l’histoire du Mali”, Fevrier, <http://aphglyon.free.fr/regards-sur-l-histoire-du-mali.pdf>, Erişim Tarihi: 16.03.2016.
- Sielenou, Carlos, Ndenkop Olivier, Kamgang Hubert, Dembele Demba Moussa, Agboh  Nicolas, Essombo Dieudonne (2016), “Nous ne Voulons Plus le Franc CFA” Janvier, No.17, Le journal de L’Afrique, <http://docplayer.fr/11801924-Editorial-nous-ne-voulons-plus-du-franc-cfa-les-arguments-politiques-et-juridiques-pour-se-debarrasser-du-franc-cfa-franc-cfa-70-ans-ca-suffit.html>, 12.05.2016.
- Web sitesi le Blog des Cultures du Mali (2012), “Samory Touré, l’homme qui R sista   l’Impérialisme Française” <http://cultures-maliennes.over-blog.com/article-samory-toure-l-homme-qui-resista-a-l-imperialisme-fran-ais-109288199.html>, 19.07.2016